

NEM EGY EMBERRE SZABOTT FELADATOT TŰZÖTT MAGA ELÉ* KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR NAPOK 2009.

Születésének 225., jelképnek is hatalmas felfedező-úttjára indulásának 190. évfordulójára emlékezünk ebben az esztendőben. Gondoljuk hát végig, milyen üzenetet hordoz számunkra a nagy székely utazó élete. Magunk köré és magunkba tekintve, nagy szükségünk van arra az útmutatásra, azokra az energiákra, amiket Kőrösi Csoma Sándor élete példájával reánk örökített.

Kőrösi Csoma Sándor életrajzát – gondolom – minden gyermek ismeri. De mert itt nem csak gyermekek ülnek, talán nem lesz haszontalan, ha röviden áttekintjük életének főbb állomásait, s azok párhuzamait.

1784. április 4-én született ide nem messze Csomakőrösön. Húsz esztendővel vagyunk a madéfalvi Siculicidium után, ahol az osztrák önkény halomra lövette és bujdosásra kényszerítette a szabadságukért protestáló székelyeket. Csoma születésének esztendejében tört ki a Hora és Kloska lázadás és Abrudbánya földulása. Azokban az évtizedekben még nagyobb súllyal nehezedett a székely fiúgyermekekre a bécsi udvar érdekeiért való kényszerű katonáskodás veszedelme, amit – különösen itt Háromszéken tanulással, a hazai és a küllhoni iskolákba vezető utak feltalálásával igyekeztek elhárítani. Tizenöt esztendőskorában – tanítói javaslatára – mint *szolgadiák* került a Bethlen Gábor alapította Nagyenyedi Kollégiumba. Talán jelképnek is tekinthetjük, hogy abban az esztendőben, 1799-ben írta Csokonai Vitéz Mihály Marosvásárhelyi gondolatok című versét, amelyben a debreceni poéta – ki tudja milyen sugallatra – szót ejt a moldvai csángómagyarokról is, továbbá arról elmélkedik, hogy itt Erdélyben *„keletről fúj a szél... az éjszín haboknak / Cseppjei lomozó szárnyáról csorognak, / Arról jó, amelyről (...) A scyták bajúszos tábora betére.”* Fölteszi, mintegy önmagának a kérdést, s meg is válaszolja:

*„Mondd meg nekem, komoly fúvalallat! Látád-é
Azt a Volga síkját, melly volt az Árpádé?
Vannak-é ott, kik még mogorul szöllanak?
Sóhajtasz, – elsuhanasz, – értem, – elmúltanak!”*

De elmúltanak-e valóban? – fűzi tovább a gondolatot Vitéz Mihály, újra és újra visszatér a látomászerű Kelet víziójához. Mert Erdélyen túl

*„... keletre nevet a szép Moldova...”
„Tovább, túl az éjszín tengernek hajjain,
Vad tatár lovagol gazos pallyagjain;
Túl a zömök kalmuk hordja sátorfáit.
Túl a mongol futja salétrom pusztáit;
Azon túl lakoznak a mandzsuk fiai,
A tarka tigrisek s a hajnal lovai.
Ezek mind okosak; emberek, de vadak,
Kikben őseinkként, fő céljok a hadak, ...”*

Elhessentjük magunktól a csábító lehetőséget, miszerint az enyedi szolgadiák olvashatta, majd továbbálmodhatta volna Csokonai látomását, amit bizonyára nem lehet sem bizonyítani, sem cáfolni, mert hiszen ismerhette volna. De azt hiszem nem is az a fontos, hogy olvasta-e Csoma Sándor a nála 11 esztendővel idősebb Csokonai ázsiai rokonokról és az őshazáról is szóló versét, hanem az, hogy a XVIII. század végén, a csomakőrösi diák Enyedre kerülésekor ez a téma, ebben az összefüggésben benne volt a levegőben, erről beszéltek, ezzel is foglalkoztak az erdélyi hegyek között a kiművelt emberfők.

Enyeden a közép- majd a főiskola elvégzése után tanári diplomát kapott és álláshoz is jutott – volna. Ő azonban nagyobb elhivatottságot érzett, s angol ösztöndíjjal 1815-ben a göttingai egyetemre ment, hogy tovább képezze magát elsősorban a keleti nyelvek területén. Ekkor már elhatározott szándéka volt, hogy Belső-Ázsiába indul és megkeresi az őshazát, a magyarok ott élő maradékát. Nem

* Elhangzott 2009. április 3-án, Kovásznán, a Kőrösi Csoma Napok tudományos ülésén.

zavarta, vagy legalábbis nem akadályozta, hogy ez időben Erdélyben tombolt az önkényuralom, az országgyűlés nélküli kormányzás; Európa nyugati felén pedig Napóleon villogtatta meggondolatlanul a kardját. Csoma 1819-ben indult útnak gyalog, kevés pénzzel, de annál nagyobb emberi és szellemi felkészültséggel, elszántsággal. Törökországban, Iránban, Afganisztánban és Indián át Nyugat-Tibetbe jutott, de onnan a politikai helyzet veszélyessége és anyagi nehézségei miatt vissza kellett fordulnia. Odahaza ekkoriban írta Kisfaludi Károly A tatárok Magyarországon című művét, ekkor alkotta Kato- na József a szerencsétlen csillagzat alatt született Bánk bánt.

William Moorcroft angol kormány megbízott, aki felismerte a magyar vándorban a rendkívüli képességekkel megáldott embert, Csoma figyelmét a tibeti nyelv kutatása felé irányította, és – természetesen angol birodalmi érdekből – anyagi segítséget is nyújtott ehhez a munkához. Csoma Sándor ezt követően 1823-tól 1830-ig kisebb megszakításokkal különböző láma kolostorok fűtetlen celláiban, óriási akaraterővel átvészelt nélkülözések közepette összegyűjtötte a tibeti nyelv első nyelvtanának és a tibeti-angol szótárnak anyagát, majd négy év alatt feldolgozta, és 1834-ben mindkét munkája megjelent. 1837-ben visszatért Calcuttába, ahol az Ázsiai Társaság könyvtárának helyettes igazgatója lett. A tibeti lámakolostorba aligha jutott el a híre annak, hogy odahaza megalapították a Magyar Tudományos Akadémiát (1825), bár lehet, hogy egy s másnak mégis eljutott a híre az indiai vándorhoz, mert amikor 1830-ban megérkezett hozzá hazájából a számára gyűjtött támogatás, azt azonnal szétosztotta az Akadémia, az enyedi kolégium és a kézdívársárhelyi katonai nevelőintézet között. Mennyi jelképnek is szép gesztus egyetlen ember életében! Mint ahogy azon is el kell gondolkoznunk, hogy miközben Kőrösi Csoma Sándor a lámakolostorban rejtőzve kutatja a *magyar nyelv* ősi hajszályökrétét, aközben Magyarországon az úgynevezett reformországgyűléseken a magyar nemzet kemény és elszánt küzdelmet folytat az osztrák abszolutizmus ellen a *magyar nyelv* közigazgatásban, oktatásban való használatának jogáért.

A testi és szellemi erőfeszítés eredményeként megszülető munkái – az angol nyelvű tibeti nyelvtan és a tibeti-angol szótár – Kőrösi Csoma Sándor szándéka szerint csupán a felkészülést jelentették élete nagy céljainak megvalósításához. Az eszközt, amelynek birtokában és segítségével közelebb kerülhet 23 esztendőskorában kitűzött céljához, a

hite szerint Belső-Ázsiában maradt magyarok fel-találásához. Ezért indult azután 1842-ben, 58 évesen ismét Nagy-Tibet felé, de útközben váltólázban megbetegedett és 1842. április 11-én Dardzsilingben meghalt. Odahaza ekkor komponálja Liszt Ferenc a magyar rapszodiákat, ekkor jelenik meg először nyomtatásban Petőfi verse.

Kőrösi Csoma Sándor élete, bármilyen kalandos volt, egyszerű és könnyen áttekinthető, akár egy kristály. Életének első 35 éve alatt Európában fel-készült a nagy feladat teljesítésére. A rákövetkező 12 esztendőzt szegény zarándokként ázsiai utazással, majd azzal töltötte, hogy hidegben, magányban ti-beti nyelvet tanult a buddhista papoktól. Életének hátralévő 11 évét pedig arra szentelte, hogy sajtó alá rendezze és kiadja az összegyűjtött nyelvtani anyagot. Egyszerű élet tehát, mint ahogyan egyszerű a viszonylag hatalmas súlyú kalászt könnye-dén tartó búzaszál, a madár méretéhez képest hatalmas távolságra hallatszó fülemüle éneke, vagy a szinte láthatatlan, de óriási terhelést bíró pókháló. Egyszerű dolgok, de próbálja csak meg valaki utánozni, megvalósítani a búzaszál szilárdságát, a madárdal erejét, vagy a pókháló tartósságát. Ilyen volt, ilyen lehetett Kőrösi Csoma Sándor emberi teljesítménye.

Életének rövid áttekintése után lássuk e rend-kívüli, embert formáló hatásokat. Mindenekelőtt a táj! Háromszék, a maga sajátos történelmi és társadalmi energiáival. Fábián Ernő – a székelyek filozó-fusa – mutatta ki, hogy az egykori Sepszi-, Kézdi- és Orbai-székéből lett Háromszéknek milyen rendkí-vüli volt a szellemi kisugárzása. Ez a táj, különö-sen a XVII. századtól az erdélyi magyar értelmiség kifogyhatatlan utánpótlási területének mondható. Erőteljesek voltak a német, a holland, sőt az angol szellemi központokkal való kapcsolatai. A Fábián Ernő által „szellemi túltermelésnek” nevezett jelen-ség okait keresve elsősorban a megye gazdasági és földrajzi nyitottságát, a polgárosultabb dél-erdélyi szásvárosokkal és falvakkal való rendszeres kap-csolatát kell megemlítenünk. A gyakori ellentétek sem tudták megakadályozni a háromszékiek folya-matos gazdasági és társadalmi érintkezését a szász polgársággal és parasztsággal. De nyitottak voltak a gazdasági és társadalmi kapcsolatok kelet és dél felé, Moldva és Havasalföld, sőt a Közel-Kelet irá-nyába is. Emellett a sokat katonáskodó székelyek-nek lehetőségük nyílt távolabbi területek egyben-másban fejlettebb viszonyainak megismerésére. A székely szekeresek – mint mondják – Bécstől

Konstantinápolyig bejárták Európát. A világot járt és világot látott ember pedig nemcsak többet tud, hanem többet is akar elérni.

Mindezek a körülmények, a táj, a politika, a történelem szeljárása bizonyára befolyásolta Csoma Sándor életpályájának alakulását, bár kétségtelen, hogy – képletesen és valóságosan is – a maga útjait járta. Nem feledkezhetünk meg azonban kiváló tanítóiról és tanáraitól, a névtelenekekről és a név szerint ismertekről. Az ő kezük alól került a kis Csoma Sándor Kőrösről Enyedre, az ő tudós tekintetük előtt formálódott az ifjú Nagyenyeden, majd Göttingában. S bár korántsem osztotta minden tanára Csoma véleményét – sőt hitét – az Ázsiában maradt magyarok félkereshetőségét illetően, becsületükre legyen mondvá: egyikük sem tudta, talán nem is akarta elvenni a székely diák kedvét nagy, életrevaló elhatározásától.

Am Kőrösi Csoma Sándor életútjának külső indítékai mellett legalább ilyen – ha nem nagyobb – jelentőséget kell tulajdonítanunk a belső, testi és lelki tulajdonságoknak. Nyilvánvaló, hogy genetikailag kiváló anyagot örökölt, mind a testi erőfeszítés, mind pedig a szellemi képességeket illetően. A szülőktől, nagyszülőktől általában az elődöktől való öröklés tekintetében hajlamosan vagyunk arra, hogy elsősorban a földi javakra gondoljunk, miközben ritkán tudatosul bennünk, milyen semmivel sem pótolható érték az, ha elődeinktől egészséget, szívósságot, jó szemet, jó gyomrot, tüdőt, idegrendszert örökölünk. Csománál mindezzel párosult a vasakarát és a szorgalom. „Én nem hiszek a lusta zsenikben” – vallotta Kodály Zoltán, aki teste edzését, akaratának acélozását, elhatározásainak következetes véghezvitelét tekintve sok hasonlóságot mutatott Kőrösi Csoma Sándorral. Valóban, Csoma egész élete, munkastílusa ellentéte volt mai korunk ismert alakjának, a vélt vagy tényleges képességeit, ha úgy tetszik zsenialitását ujjai között elcsorgató, elherdáló „zilált lángésznek”. És bár annak idején a gyalogolás, mint közlekedési forma korántsem volt olyan ritka jelenség, mint manapság, Kőrösi önként és szívesen vállalt, sőt nem egyszer választott többszáz kilométeres útjai, továbbá a mérhetetlen önmegtartóztatásra valló étkezési és szállási szokásai a test és a lélek tökéletes összhangjáról, azonos szintű teljesítőképességéről vallanak. Hiszen Csoma Sándor nemcsak akkor hált a puszta földön, ha nem akadt számára kényelmesebb fekhely, és nem csak akkor élt rizsen és árpakásával dúsitott, szárított jakvérrel, faggyúval kevert sós teán, ha nem jutott külön ételhez, hanem akkor

is, mikor mint kalkuttai könyvtáros megengedhette volna magának a kényelmesebb életet s a változatosabb kosztot. Hallatlanul fontos, hogy Csoma nem csupán elviselte a nélkülözéseket, hanem sok esetben maga választotta azokat. S bár aligha élvezhette különösebben a rátörő nyomorúságokat, a sivatagokban, hegyi utakon vagy a lámakolostorok celláiban ázva, fázva nem csupán végignyomorogta, nem csupán elszenvedte mindazt ami ezzel járt, hanem vállalta és megélte a maga elhatározásából. Ebből táplálkozhatott a testi és a lelki erőn kívül az az *erkölcsi tartás*, amit – kimondva vagy kimondatlanul – még azok is tisztelnek, példaadó jelképnek tartanak Csomában, akik nem látják bele hősünknek a nyelvészet, a keleti irodalom és történelem területein elért tudományos eredményeibe.

Aki egy kicsit is jártas nagy, megszállott utazóink sorsának ismeretében, az érdekes és tanulmányos közös vonásokat fedezhet fel az útjaik során felmerülő nehézségek tekintetében. Julianus baráttól Kőrösi Csomán át, Vámbéry Árminon, Stein Aurélon át Domokos Pál Péterig – sok más társukkal együtt – valamennyien közelebbi, vagy távolabbi, keleten maradt véreinket keresték vagy éppen találták meg; valamennyiüknek hasonló természetű akadályokat kellett leküzdeniük. S ha koronként változott is a veszélyek súlyossága – hiszen a rabszolgaként való eladáshoz képes a moldvai román szekuritáte üldözése mégiscsak enyhébb veszedelem –, akárcsak a népmeséink hőseinek, keleti vándorainknak is szinte azonos forgatókönyv szerint kellett szembenézniük az eleve elrendeltetett akadályokkal. Ezek pedig: a földrajzi-éghajlati megpróbáltatások, az anyagi nehézségek – magyarán a pénztelenség –, azután a politikai veszedelmek, amikhez hozzájárulnak az idegen számára különösen veszélyes nemzetiségi, vallási villongások, végül pedig az elért tudományos teljesítmények miatti szakmai, vagy nagyon is közönséges irigykedések, rágalmak. Szinte valamennyi keletre induló ázsiai utazónak meg kellett küzdenie ezzel az útjukba álló hétfejű sárkánnyal.

Végigtekintve sorsán, föl kell tennünk a kérdést: boldog lehetett-e Kőrösi Csoma Sándor viszonylag rövid élete vége felé közeledve? Eltöltötte-e a meglegedettség, amikor 1834-ben először vehette kézbe élete két fő művét, hosszú évek kemény és összefogott munkájának eredményét? Ezt bizony nem tudjuk. Csoma mindig szűkszavúan, férfias visszafogottsággal írt önmagáról, sohasem ömlengett, nem tárta fel érzelmeit. De mert ítélete

éles, pontos és tárgyilagos volt, a hatalmas fizikai és szellemi teljesítmény fölött jogos elégedettsége mellett aligha feledkezhetett meg arról, hogy ő bizony nem ezért jött Ázsiába. S ha a tibeti nyelv és irodalom, történelem megismerésével közelebb is jutott a magyarság eredete megfejtésének lehetőségéhez, a végcél tekintve, a tibeti nyelvvel töltött húsz esztendő nem állt arányban az eredménnyel.

De vajon mi a végcél? Mi adja meg az emberi élet értelmét? Az-e amit huszonhárom éves korunkban kitűzünk maguk elé, vagy az, amit emberfeletti erőfeszítéssel ötvenegynéhány esztendőskorunkra megvalósítunk belőle? Levon-e valamit Kolumbusz teljesítményéből, hogy végül nem jutott el oda, ahova indult, Indiába? Nem úgy fedezte-e fel Flemming a penicillint, hogy nem eredeti elképzelését valósította meg? Ismerve Kőrösi Csoma testi és lelki kiegyensúlyozottságát, könnyen elképzelhetjük: szerénységében is tökéletesen tisztában volt teljesítményének értékével, de tekintetét máris a következő, pontosabban az eredeti cél felé fordította. Jogos büszkeséggel küldte haza könyveinek néhány tiszteletpéldányát, nem éppen azért – írja egyik levelében – mintha föltételeznék, hogy azokat odahaza majd forgatják, hanem hogy lássák, milyen teljesítményre képes az a közülük való ember. De máris indult volna tovább Belső Tibetbe, amely ugyan még mindig nem a végcél, de újabb lépést jelentett volna a 35 esztendővel azelőtti elhatározás megvalósításához.

Kőrösi Csoma Sándor nyelvészeti munkásságának méltatására sem helyem, sem felkészültségem, de ha az angoloknak megérte, mi is kihúzhatjuk magunkat. Csupán egyetlen megállapítására utalok annak felvillantására, hogy nem csupán az aprólékos, a szótárkészítés szócikkeket egymás mellé rakó, sziszifuszi munkáját végezte el a kritikus angol tudományosság legnagyobb meglepedésére, de az áttekintő, szintézisreteremtő képesség is megvolt benne. Amiről ma nyelvészek légiója vitatkozik ígertöveken, képzőkön és ragokon lovagolva, nevezetesen, hogy finnugor, vagy török eredetű-e a magyar nyelv, s patikamérleglen latolgatják, elemzik,

miből mennyi van benne, azt Kőrösi Csoma – talán éppen a fűtetlen és ablaktalan zanglai kolostorcellából – egyetlen nagy ívű pillantással áttekintett, felismert és megfogalmazott. *„Bátorkodom azt állítani, hogy anyanyelvem, a magyar, közeli rokonságban van, nem szókincseben, hanem szerkezetében, a török, az indiai, a kínai, a mongol és a tibeti nyelvekkel. Minden európai nyelvben, kivéve a magyart, a törököt és a finn eredetű nyelveket, előljárók vannak, akárcsak a héberben és az arab nyelvekben, míg a mienkben, ragok és névutók találhatóak.”*

Kőrösi Csoma Sándor töretlen akarattal és tiszteletreméltó tudatossággal haladt a maga választotta úton, a maga által kitűzött cél felé. Ha valamilyen tévedett, hát abban, hogy *nem egy emberre szabott feladatot tűzött maga elé*. Eljátszhatunk a gondolattal, milyen eredményekre juthatott volna, ha a sors még engedélyez számára néhány évtizedet. Ki tudja? Talán nagy csalódásoktól, kudarcoktól menekült meg korán, 58 esztendősen bekövetkezett halálával. De minek játszunk efféle haszontalanságokkal? Kőrösi nyílegyenesen haladt a célja felé, amelyről ő sem tudta, mi sem tudjuk, milyen messzire volt tőle. De az irány helyes volt, lépétei biztosak voltak, s a megtett út így is lenyűgöző, tiszteletet parancsoló.

Julianus, Vámbéry, Kőrösi Csoma Sándor... és a többiek. Valamennyien elindultak az őshaza keresésére és valamennyien találtak valamit. Mind-egyikük, az itt nem említettekkel együtt, fontos ismeretekkel, felfedezésekkel, feltárásokkal gyarapította a tudományt. Az őshazát azonban egyikük sem érte, mint ahogy őseink sem érték el soha a csodaszarvast. Nem is az volt a fontos, hogy *azt* a csodaszarvast ériék el, hanem hogy az elérhetetlen csodaszarvas elvezesse őket valahová, ami fontos volt, vagy fontossá lett számukra.

Számunkra!

Az őshaza hívogató, útmutató csillagnak bizonyult. A csillagok pedig – miként Németh Lászlótól tudjuk – nem azért fénylenek, hogy föltétlenül elérjük őket, hanem hogy mutassák az irányt, amerre haladnuk kell.